

Turkish-Russian Relations in the Post-Western World; from Geopolitical Rivalry to Strategic Partnership

Vali Golmohammadi*

Assistant Professor of International Relations, Tarbiat Modares University

(Date received: 31 Oct. 2020 - Date approved: 13 Dec. 2020)

Abstract

Over the past decades, Turkish-Russian relations have been increasingly characterized by a wide range of cooperation and rapprochement. Beyond strong economic bonds, the main reason behind the recent rapprochement between Ankara and Moscow is the general deterioration of Turkey's relations with its Western allies which is highly interlinked to the outcomes of changing global order. As American hegemony has been declining, two rising Eurasian powers, Russia and Turkey, have started to challenge Western order and supremacy in the shifting international system. This dynamic context has paved the way for the strategic partnership of revisionist powers. Many scholars even began to argue that Turkey-Russia relations could turn into a strategic alliance in the future if Ankara's relations with Western allies strain further. However, contrary to what many believe, a persistent strategic alliance between Russia and Turkey is rather unlikely due to serious differences in the two countries' stances on certain major issues in the changing regional and global politics.

This article aims to study the changing nature of Turkey-Russia's strategic rapprochement systematically. The current literature on Turkish-Russian relations suggests that Turkey is strategically reorienting away from the West towards Eurasia, Russia in Particular. Instead, this article seeks to explain the multi-dimensional nature of Turkey's strategic rapprochement with Russia in a changing international system. It argues that Turkey's growing interest in closer cooperation with Russia is taking place amidst a transforming global order, shifting regional geopolitics and domestic political dynamics. In this context, Turkey's rising partnership with Russia does not necessarily mean an axis shift at the expense of its traditional Western orientation. Rather, this growing strategic rapprochement is the outcome of a dynamic reaction to the ongoing power transition in the international system, a rising rift in transatlantic alliances, the crisis in Turkish domestic politics, and the geopolitical developments surrounding the two emerging Eurasian powers. Although the transforming global structures have paved the way for Turkey-Russia strategic partnership, bilateral relations continue to be characterized by significant elements of conflict and

* E-mail: vali.golmohammadi@modares.ac.ir

geopolitical rivalry and also are highly affected by their relations with the West. Among other factors, the role of asymmetric economic interdependence, divergent energy strategies, authoritarian leadership agency, as well as geopolitical rivalries in the changing geopolitics of the Black Sea, the South Caucasus, the eastern Mediterranean, and the Middle East are highlighted.

In the charter of IR theories, the Neorealist school in particular and also in the changing global world order, being Multipolar seems to have facilitated the efforts of rising powers to forge a strategic partnership with each other as well as pursuing Multi-directional and Multi-dimensional foreign policies. For rising non-Western powers, being Multipolar seems to have paved the way for the formation of pragmatic and flexible strategic cooperation while viewing each other as potential rivals on some critical issues. In this theoretical context, despite historical roots of animosity and geopolitical rivalry between Turkey and Russia, as two rising Eurasian powers, Ankara and Moscow have succeeded in compartmentalizing their relations in the changing global order. However, this does not necessarily mean that Turkish leaders are keen to make a strong strategic alliance with Russia. Ankara's gradual shift away from Western allies in recent years does not demonstrate a strong Turkish commitment to end its strategic and institutional partnership with the transatlantic alliance but it is reconsidering its international standing in more Eastern ways. On the contrary, Turkey's strategic rapprochement with Russia should be seen as a realist adjustment to the realities of the emerging post-Western multilateral world order.

This article concludes by stating that Turkey-Russia emerging strategic partnership in the changing global order faces various structural and normative constraints. The article offers four notable points in this regard: first, Turkey's strategic relations with Russia is to a very high degree determined by the development of its relations with traditional western allies as Ankara still has a structural security-economic dependency on the West and has important disagreements with Moscow regarding the changing geopolitical issues in the Middle East, Black Sea, East Mediterranean, and South Caucasus. Second, it is worth noting that the intense personal relations between Erdogan and Putin, the two authoritarian leaders, itself is an unstable element in shaping an institutionalized strategic partnership as the two ambitious leaders have an uncompromising distrust of each other. Third, although the high volume of trade has become a key element in improving Turkish-Russian relations, the trade imbalance and asymmetric economic interdependence between the two countries, especially Turkey's dependence on energy imports from Russia, is an obstacle to drawing the prospect of strategic cooperation between Ankara and Moscow. Over the past decade, various geopolitical developments in their immediate neighborhood with a security dimension interfere with the trade interdependence between the countries. In other words, the fluctuations in Turkish-Russian trade relations

also demonstrate the primacy of politics and security for sustained economic interdependence in the longer term. Finally, with all the disagreements in Turkey's relations with Western allies, the scale and intensity of potential threats to Turkey's national security and interests emanating from Russia are too high as the two Eurasian powers present competitive perception and intention towards the post-Western order in the making. Although Ankara treats the US and EU differently, Turkey is increasingly instrumentalizing its growing relations with Eastern powers to gain greater diplomatic leverage vis-à-vis Western powers. Therefore, it seems that the contributions over the rising of a strategic partnership between Turkey and Russia are overstated, at least in the foreseeable future, and the recent moves in improving the strategic cooperation of the two countries should be seen as a pragmatic response to sets of common challenges and opportunities in changing regional and global context. All in all, the dynamics of strategic ties between Ankara and Moscow can rarely be stabilized.

Keywords: Eurasia, Russia, Strategic Partnership, The International System in Transition, Turkey.

روابط ترکیه و روسیه در جهان پساغربی؛ از رقابت ژئوپلیتیکی تا مشارکت

راهبردی؟

ولی گل محمدی*

استادیار روابط بین‌الملل، دانشگاه تربیت مدرس

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۸/۱۰ - تاریخ تصویب: ۱۳۹۹/۰۹/۲۳)

چکیده

در این نوشتار به دنبال درک نظام‌مند ماهیت مشارکت راهبردی ترکیه و روسیه در شرایط گذار نظام بین‌الملل هستیم. برخلاف بسیاری از دیدگاه‌های غالب که از چرخش ژئوپلیتیکی سیاست خارجی ترکیه به اوراسیا و پدیدارشدن روابط راهبردی میان ترکیه و روسیه سخن می‌گویند، در این نوشتار چنین روندی را نه چرخشی محوری بلکه واکنشی پویا به گذار در نظام بین‌الملل، پویایی‌های سیاست داخلی و تحول‌های ژئوپلیتیکی محیط پیرامونی دو قدرت نوپدید اوراسیایی می‌دانیم. با بهره‌گیری از چارچوب مفهومی «مشارکت راهبردی» به مطالعه محدودیت‌های راهبردی در شکل‌دهی به مشارکت راهبردی پایدار میان دو قدرت اوراسیایی تجدیدنظرطلب در یک محیط جدید بین‌المللی و منطقه‌ای می‌پردازیم. در پاسخ به این پرسش که آیا ترکیه و روسیه می‌توانند به شریکان راهبردی یکدیگر تبدیل شوند؟ در این نوشتار این ایده اصلی را مطرح می‌کنیم که نزدیکی راهبردی ترکیه و روسیه خروجی برهم‌کنش بازتوزیع قدرت و ثروت بین‌المللی، بحران در اتحاد فرآتلاتتیکی، ژئوپلیتیک در حال تغییر منطقه‌ای و پویایی‌های سیاست داخلی ترکیه است و به‌ضرورت به معنای ظهور مشارکت راهبردی بین دو قدرت اوراسیایی در یک نظام بین‌الملل پساغربی نیست. هرچند شرایط نوین بین‌المللی بسترهای همگرایی ترکیه و روسیه را فراهم ساخته است، اما روابط دو کشور همچنان دارای عناصر مهمی از مناقشه و رقابت و متأثر از وضعیت روابط آن‌ها با غرب است. در این میان، نقش روابط نامتقارن اقتصادی، واگرایی راهبردی در حوزه انرژی، عاملیت ناپایدار رهبری اقتدارگرایانه پوتین و اردوغان و همچنین رقابت‌های ژئوپلیتیکی در معادلات در حال تغییر دریای سیاه، قفقاز جنوبی، شرق مدیترانه و خاورمیانه برجسته می‌شود.

واژگان اصلی

اوراسیا، ترکیه، روسیه، گذار در نظام بین‌الملل، مشارکت راهبردی.

مقدمه

در طول قرن‌های گذشته، روابط پرفرازونشیب روسیه و ترکیه براساس رقابت‌های ژئوپلیتیکی و بی‌اعتمادی متقابل مشخص می‌شود. با فروپاشی اتحاد شوروی و از میان رفتن تهدید کمونیسم زمینه‌های عادی‌سازی روابط دو کشور فراهم شد و به تدریج مسیر همکاری‌جویانه‌ای را طی کرده‌اند. اوایل دهه ۱۹۹۰ این برداشت تهدید میان رهبران کمالیست ترکیه شکل گرفت که با از میان رفتن تهدید کمونیسم شوروی آنکارا موقعیت و نقش راهبردی خود را برای غرب از دست داده است. در نتیجه، روابط آن با متحدان ناتوی در بزنگاه‌ها به خطر می‌افتد. با وجود این، برخی از ترک‌های ترقی‌خواه به‌ویژه نخبگان نوظهور اسلام‌گرا از پایان نظام دوقطبی برداشت فرصت داشتند و معتقد بودند فرصت تاریخی برای گسترش مانور دیپلماتیک و چندجانبه‌گرایی در روابط خارجی ترکیه فراهم شده است. در این میان، پدیده‌هایی از سلطه قدرت‌های غربی و به دست آوردن استقلال عمل در تنظیم امور خارجی موجب بازنگری در جهت‌گیری‌های کلان سیاست خارجی ترکیه شد که توسعه روابط با مسکو و دیگر قدرت‌های شرقی را در اولویت‌های دستگاه دیپلماسی این کشور قرار می‌داد. حتی نظامیان غرب‌گرایی مانند ژنرال تونجای کلینچ، رئیس شورای امنیت ملی ترکیه در مارس ۲۰۰۲ اعلام کرد؛ وقت آن رسیده است که آنکارا با کاهش تعهدهای راهبردی خود به غرب به دنبال متحدانی در روسیه و ایران باشد (Erşen, 2019: 36). از این دوره به بعد توسعه همکاری‌های سیاسی، امنیتی و اقتصادی با روسیه جزء دستورکارهای اصلی توسعه‌سازی در روابط خارجی ترکیه بوده است.

تسریع در شکل‌دهی به روابط راهبردی بین آنکارا و مسکو بعد از کودتای نافرجام ۱۵ ژوئیه ترکیه به‌ویژه توسعه روابط دو کشور در حوزه‌های امنیتی و تسلیحاتی در شرایطی که صداهایی از احتمال خروج ترکیه از ناتو به گوش می‌رسد، زنگ خطر را در غرب به صدا درآورده است. ناتو همکاری اخیر نظامی میان روسیه و ترکیه در خرید سامانه دفاعی اس-۴۰۰ را چالشی جدی برای اتحاد فراتلانتیکی در رویارویی با بازپدید آمدن تهدید روسیه می‌داند. هم‌زمان با سومین سالگرد کودتای ۱۵ ژوئیه و ورود اولین محموله سامانه دفاعی روسیه به خاک ترکیه، اردوغان برای ارسال پیامی به متحدان غربی، خرید اس-۴۰۰ را مهم‌ترین موافقت‌نامه تاریخ جمهوری ترکیه خواند (Erdogan, 2018). محتوای پیام بسیار روشن بود؛ ترکیه‌ای که برای دهه‌ها دنباله‌روی غرب بود، اکنون برای تأمین امنیت و منافع ملی خود مسیر متفاوتی از متحدان سنتی در پیش گرفته است. اولویت‌ها و منافع متعارض با ایالات متحد در معادلات امنیتی خاورمیانه و دلسردی از فرایند مذاکرات عضویت در اتحادیه اروپا هرچه بیشتر توسعه روابط با یک قدرت بزرگ شرقی را که منافع راهبردی مشترکی در نظام بین‌الملل در حال تغییر دارند، برای رهبران ترکیه جذاب کرده است.

در سال‌های اخیر، مسئله «تغییر محوری»^۱ در سیاست خارجی ترکیه نگاه بسیاری از پژوهشگران و ناظران این حوزه را به خود جلب کرده است. نزدیکی بی‌سابقه در روابط ترکیه با قدرت‌های شرقی به‌ویژه روسیه و چین و در همان حال بحران در روابط راهبردی ترکیه با متحدان غربی سبب شده است که بسیاری از ناظران به این نتیجه برسند که تغییری بنیادین در سیاست خارجی ترکیه در حال رخ دادن است. بر این اساس، ایده غالب این است که نگاه ژئوپلیتیکی سیاست خارجی ترکیه با دوری از اتحاد فرآتلانتیکی^۲ به سوی «اوراسیاگرایی»^۳ متمایل شده است. نزدیکی بی‌سابقه در روابط ترکیه و روسیه سبب شده است که بسیاری از ناظران غربی بحث پدیدارشدن «اتحاد راهبردی» یا مشارکت راهبردی بین مسکو و آنکارا را شروع کنند (Haugom, 2019; Cook, 2018; Talbot, 2018; Erşen and Köstem, 2019).

با وجود بزرگ‌نمایی در تصویرپردازی‌های پژوهشگران غربی، این معما و ابهام همچنان پابرجاست که آیا ترکیه و روسیه می‌توانند به متحد راهبردی یکدیگر تبدیل شوند؟ روسیه چه نقش و کارویژه‌ای در سیاست چندجانبه‌گرایی ترکیه دارد و دو کشور با چه محدودیت‌هایی در ایجاد یک مشارکت راهبردی بلندمدت روبه‌رو هستند؟ در این نوشتار با بهره‌گیری از چارچوب مفهومی «مشارکت راهبردی» به مطالعه محدودیت‌های راهبردی در شکل‌دهی به مشارکت راهبردی پایدار میان دو قدرت اوراسیایی تجدیدنظرطلب در یک محیط جدید بین‌المللی و منطقه‌ای می‌پردازیم. در این میان، نقش روابط نامتقارن اقتصادی، واگرایی راهبردی در حوزه معادلات انرژی، محدودیت‌های ناشی از روابط شخصی و ترجیح‌های ایدئولوژیک رهبران اقتداگرای دو کشور و همچنین رقابت‌های ژئوپلیتیکی ترکیه و روسیه در معادلات در حال تغییر دریای سیاه، قفقاز جنوبی، شرق مدیترانه و خاورمیانه برجسته می‌شود.

پیشینه پژوهش

در سال‌های اخیر، مشارکت راهبردی قدرت‌های نوپدید در شرایط نوین بین‌المللی مورد استقبال پژوهشگران مختلفی با دیدگاه‌های متفاوتی قرار گرفته است که در این میان آثار قابل توجهی نیز در رابطه با دورنمای روابط راهبردی ترکیه و روسیه نوشته شده است. ضیا اونیش و ساناز ییلماز (۲۰۱۶) در مقاله‌ای با عنوان «ترکیه و روسیه در جهان در حال تغییر» از دیدگاه اقتصاد سیاسی به پدیدارشدن مشارکت راهبردی بین آنکارا و مسکو می‌پردازند. آن‌ها بر این باورند که وابستگی متقابل اقتصادی میان ترکیه و روسیه روابط دو کشور را از اختلاف‌های ژئوپلیتیکی در مناطق پیرامونی حفظ می‌کند و با توسعه اتصالات اقتصادی میان دو کشور در

1. Axis Shift
2. Trans-Atlantic Partnership
3. Eurasianism

بلندمدت شاهد کاهش تسری نتایج رقابت‌های ژئوپلیتیکی به همکاری‌های تجاری دوجانبه خواهیم بود. این به معنای تسهیل هم‌زیستی مسالمت‌آمیز میان رقابت فراگیر و تعمیق همکاری در روابط مسکو و آنکارا است که در حوزه انرژی بازتاب پیدا کرده است.

امره ارشن و سچکین کوستم (۲۰۱۹) در کتاب «چرخش ترکیه به اوراسیا» به پویایی‌های محیطی و سیاست داخلی نزدیکی راهبردی ترکیه به قدرت‌ها و نهادهای نوپدید شرقی همچون روسیه، چین و سازمان شانگهای می‌پردازند. از نگاه آن‌ها رهبران ترکیه بعد از بحران مالی جهانی سال ۲۰۰۸ به تدریج به سمت توسعه روابط راهبردی با قدرت‌های شرقی متمایل شده‌اند. این به دلیل الزام‌های نوین بین‌المللی و تحول‌های مهم سیاست داخلی ترکیه به‌ویژه بعد از کودتای ۲۰۱۶ بوده است که ناگزیر آنکارا را به سمت یافتن متحدان جدید به‌منظور حفظ نظام سیاسی حاکم از اقدام‌های براندازانه متحدان سنتی، ایالات متحد و برخی از کشورهای اروپایی پیش برده است. آن‌ها در این کتاب با مطالعه روابط در حال توسعه ترکیه با قدرت‌های شرقی از چین و روسیه گرفته تا ایران و هند تلاش می‌کنند تصویری جدید از منطق اتحادسازی‌های ترکیه در شرایط گذار نظام بین‌الملل ارائه دهند که در آن رهبران حاکم می‌خواهند نقش ملی و موقعیت بین‌المللی ترکیه را بازتعریف کنند.

لارس هاگون (۲۰۱۹) در مقاله «سیاست خارجی ترکیه در دوره اردوغان، تغییر در جهت‌گیری بین‌المللی» به دنبال پاسخ این پرسش است که آیا جهت‌گیری‌های کلان سیاست خارجی اردوغان به‌ویژه بعد از کودتای ۲۰۱۶ تغییر کرده است؟ او با مطالعه موردی روابط در حال گسترش ترکیه با قدرت‌های شرقی از جمله روسیه بر این باور است که آنکارا با تأکید فزاینده بر مسئله امنیت ملی و تأمین استقلال عمل راهبردی از متحدان غربی، نزدیکی به قدرت‌های شرقی را اهرمی برای خروج از انزوای راهبردی در شرایط کنونی می‌داند. این تحول هم شامل تغییر است و هم تداوم سیاست خارجی سنتی. در این زمینه، اینکه اردوغان چگونه فکر می‌کند و چه ترجیح‌هایی را برای تحکیم قدرت داخلی در سیاست خارجی دنبال می‌کند اهمیت ویژه‌ای در شکل‌دهی به دورنمای جهت‌گیری‌های کلان سیاست خارجی ترکیه به‌ویژه در توسعه روابط با قدرت‌ها و نهادهای شرقی دارد.

استیون کوک (۲۰۱۸) در مقاله «نه‌دوست نه‌دشمن؛ آینده روابط ترکیه با آمریکا» این ایده اصلی را مطرح می‌کند که ترکیه دیگر متحدی برای غرب و به‌ویژه ایالات متحد نیست. از نگاه کوک، رهبران ترکیه با نزدیکی راهبردی به روسیه و نهادهای شرقی و هم‌زمان تقابل ژئوپلیتیکی با آمریکا در خاورمیانه و شرق مدیترانه به‌طور فزاینده‌ای اولویت‌های امنیتی و دفاعی متفاوتی برای خود ترسیم کرده‌اند که ناگزیر در مقابل ترجیح‌های غرب قرار می‌گیرد. چنین وضعیتی سرانجام موجب تسهیل مشارکت راهبردی ترکیه با قدرت‌های نوپدید شرقی از جمله روسیه در حوزه‌های دفاعی و تسلیحاتی می‌شود و چه بسا به دغدغه امنیتی جدید برای

غرب در منطقه تبدیل شود. در این چارچوب، ترکیه به‌عنوان متحدی ازدست‌رفته تصویرپردازی می‌شود که باید روابط سنتی غرب با آن بازتعریف شود.

مشارکت راهبردی در عصر گذار نظام بین‌الملل

عصر کنونی عصر گذار است. عصری که سلطه غرب را به چالش کشیده و نظم جهانی را در آستانه «لحظه بی‌قطبی»^۱ و «غیرغرب‌بودگی»^۲ قرار داده است. ستون‌های نظامی که با محوریت ارزش‌های غربی به رهبری آمریکا به روندها و دستورکارهای ساختار حکمرانی جهانی پساجنگ سرد جهت می‌داد، اکنون شکننده شده‌اند. مجموعه‌ای از روندهای نوپدید همچون بازتوزیع قدرت و ثروت بین‌المللی، تکثر و تنوع قدرت‌ها در سطح جهانی، افول قدرت رابطه‌ای آمریکا در سطح بین‌المللی، نهادسازی‌های جدید و بیشتر موازی با نهادهای غربی، برهم‌خوردن ائتلاف‌ها و موازنه‌های منطقه‌ای، بحران در ارزش‌های نظم بین‌المللی لیبرال و تغییر باورها و ایستارهای جامعه بین‌المللی، تحول در الگوهای توسعه اقتصادی، مرکززدایی از وراثت‌اتلانتیک و اهمیت یافتن آسیا-اقیانوس آرام در ساختار حکمرانی جهانی همه در حال هدایت نظام بین‌الملل به سمت یک نظم در حال تکوین جهانی است (Ikenberry, 2018: 9-11). هرچند تصویر شفافی از نظم در حال پدیدارشدن جهانی نمی‌توان ارائه داد، با اطمینان بیشتری می‌توان از فرسایش قدرت هژمونیک غرب و افول نقش آمریکا و اتحادیه اروپا در سیاست بین‌الملل سخن گفت. افول قدرت امپریالیستی آمریکا و خیزش قدرت‌های بزرگ شرقی به تعبیر ژینگنیو برژینسکی، مشاور پیشین امنیت ملی آمریکا، موجب «بیداری سیاسی جهانی»^۳ قدرت‌های امپریالیستی پیشین در سیاست بین‌الملل شده است (Brzezinski, 2016: 2).

نظم جهانی در حال تغییر است و قدرت‌های نوپدید بین‌المللی با به‌چالش‌کشیدن مرزبندهای سنتی بین مرکز و پیرامون^۴ برای تأثیرگذاری بر پویایی‌های یک جهان پساغربی در حال بازآرایی ائتلاف‌ها و صف‌بندی‌های بین‌المللی خود هستند. از نگاه نواضع‌گرایان، پویایی‌های همکاری و مناقشه میان قدرت‌های نوپدید به‌طور اساسی در تأثیر توزیع قدرت در سطح بین‌المللی است (Mearsheimer, 2019: 8). زمانی که نظام بین‌الملل دوقطبی باشد، ساختارهای اتحاد و مشارکت راهبردی بسیار پایدار است. در مقابل، در نظام بین‌الملل چندقطبی و وضعیت گذار، اتحادها بسیار پویا و منعطف هستند. در چنین شرایطی، اگر در

-
1. Non-Polar Moment
 2. Westlessness
 3. Global Political Awakening
 4. Core-Periphery

مشارکت راهبردی نوپدید دو قدرت نوپدید وضعیت تقارن‌نداشتن قدرت حاکم باشد، روابط راهبردی آن‌ها بسیار شکننده‌تر و بی‌ثبات است. ساختار پویای اتحادها و عدم قطعیت‌های ناشی از هدف‌های تجدیدنظرطلبانه قدرت‌های نوظهور در چنین وضعیتی، هر لحظه می‌تواند همکاری راهبردی را به مناقشه میان دو قدرت نوپدید تبدیل کند (Schweller, 2011: 288).

برخی از پژوهشگران روابط بین‌الملل از مفهوم «اتحاد به حاشیه‌رفتگان»^۱ در فهم نظام‌مند ظهور مشارکت راهبردی بین دو قدرت نوپدید در شرایط گذار نظام بین‌الملل استفاده می‌کنند. از این دیدگاه، قدرت‌های نوپدید که زمانی به دلیل سلطه مادی و گفتمانی یک نظم غربی از معادله‌های نظام بین‌الملل به حاشیه رانده شده بودند، اکنون فرصتی بی‌سابقه به دست آورده‌اند با هم‌افزایی قدرت نظم غالب را به چالش بکشند و خود را در محوریت دستورکارهای سیاست در حال تغییر بین‌المللی قرار دهند (Hill and Taşpınar, 2016: 84). در شرایطی که روسیه و ترکیه با نزدیکی راهبردی به یکدیگر موقعیت اتحاد و ائتلافی را به چالش می‌کشند، چنین دیدگاهی چارچوب مناسبی برای فهم سازوکارهای مشارکت راهبردی آنکارا و مسکو پیش‌روی ما می‌گذارد. با وجود این، اتحاد به حاشیه‌رفتگان به دلیل پویایی‌های محیطی و سیاست داخلی قدرت‌های نوظهور و همچنین رقابت‌های ناگزیر ژئوپلیتیکی به‌ویژه در مناطق نفوذ مورد مناقشه، ثبات و استحکام زیادی ندارند. در این چارچوب، مشارکت راهبردی دو قدرت نوظهور در وضعیت گذار نظام بین‌الملل اغلب محدود به همین وضعیت ناپایدار گذار است و با استقرار نظمی دیگر، بستریایی که به اتحاد راهبردی آن‌ها شکل می‌داد متحول می‌شود و بستریهای جدید به‌ضرورت سازوکارهای همکاری و مشارکت دوران گذار در حوزه‌های امنیتی و راهبردی را بازتولید نمی‌کند (Zarakol, 2010: 74-76).

مشارکت راهبردی دو قدرت نوپدید در شرایط بازتوزیع ثروت بین‌المللی از سوی دیگر انگیزه‌های قوی اقتصادی دارد که آن‌ها را به تنوع‌سازی در شریک‌های تجاری و کاهش وابستگی به متحدان سنتی ترغیب می‌کند (Öniş and Yilmaz, 2016: 72). پس از بحران‌های مالی جهانی (۲۰۰۸)، پویایی‌های اقتصاد سیاسی بین‌المللی در حال مرکزیت‌زدایی از زنجیره جهانی ارزش غرب‌محور است که زمینه را برای توسعه روابط اقتصادی قدرت‌های نوپدید فراهم ساخته است. قدرت‌های نوپدید اوراسیایی هنوز وابستگی قابل ملاحظه‌ای به ساختارهای نظامی و اقتصادی غربی دارند (Aghaee and Taheri, 2017: 262). با وجود این، در چنین بستری منافع اقتصادی مشترک در توسعه پیوندهای تجاری می‌تواند تسهیل کند، پدیدآمدن مشارکت راهبردی بین دولت‌هایی که نظام‌های سیاسی و چشم‌اندازهای ژئوپلیتیکی واگرایی دارند. در این بستر این مسئله اهمیت دارد که اختلاف‌های سیاسی و رقابت‌های

ژئوپلیتیکی دو قدرت نوپدید به راحتی مشارکت اقتصادی و پیوندهای تجاری در حال رشد آن‌ها را تضعیف نمی‌کند، بلکه وابستگی متقابل اقتصادی می‌تواند به مدیریت اختلاف‌های راهبردی کمک کند. از سوی دیگر، در وضعیت گذار نظام بین‌الملل و نامتقارن قدرت، آن‌ها نمی‌توانند ارزش‌ها و ساختارهای فراگیر اقتصادی در روابط دوجانبه و چندجانبه را ایجاد کنند. هرچند منافع مشترک اقتصادی در وضعیت بازتوزیع ثروت بین‌المللی موجب توسعه روابط تجاری دو قدرت نوپدید می‌شود، در صورتی که یک وضعیت وابستگی متقابل نامتقارن در روابط اقتصادی آن‌ها حاکم باشد، این خود به مانعی ساختاری در دورنمای مشارکت راهبردی دو کشور تبدیل می‌شود (Köstem, 2018 (b): 28). به این معنا که طرف ضعیف‌تر از پیامدهای سیاسی وابستگی خود برداشت تهدید دارد که به شکلی استقلال راهبردی آن را در جهت‌گیری‌های بین‌المللی و مسائل سیاسی دوجانبه به شدت محدود می‌کند. این ذهنیت سبب می‌شود که قدرت وابسته‌تر از رویکرد محتاطانه‌ای در پذیرش تعهدها و پیش‌برد مشارکت راهبردی خود با قدرت قوی‌تر دنباله‌روی کند.

در چنین شرایطی، در این نوشتار از مفروض‌های مفهومی «مشارکت راهبردی»^۱ در درک چگونگی نزدیکی بی‌سابقه ترکیه و روسیه بهره می‌گیریم. ایده اصلی این مفهوم‌بندی این است که با وجود وابستگی متقابل فزاینده اقتصادی و توسعه روابط دیپلماتیک و روابط سیاسی آنکارا و مسکو در سال‌های اخیر، روابط دوجانبه دو کشور همچنان عناصر مهمی از مناقشه و رقابت دارد. هرچند دو قدرت تجدیدنظرطلب منافع راهبردی مشترکی در یک جهان پساغربی دارند، دورنمای مشارکت راهبردی آن‌ها به دلیل اختلاف‌های ژئوپلیتیکی در محیط پیرامونی و عامل‌های پویای سیاست داخلی با محدودیت‌های قابل توجهی روبه‌رو است.

روابط نامتقارن و سیاست‌زده اقتصادی

رشد سریع جریان تجارت و سرمایه میان ترکیه و روسیه از نیمه دوم دهه ۱۹۹۰ تا اواخر سال ۲۰۱۰ این برآورد را در تحلیل بسیاری از ناظران برجسته ساخت که روابط اقتصادی پایدار، در حال تحکیم بنیان‌های مشارکت راهبردی دو کشور است (Özdal and Others, 2013: 4-5). صادرات ترکیه به روسیه از ۱ میلیارد دلار در دهه ۱۹۹۰ به ۷ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۳ افزایش یافت. در حالی که در همین دوره واردات از روسیه از ۱ میلیارد دلار به حدود ۲۵ میلیارد دلار رسید. این حجم تجاری منجر به تعمیق کسری تجارت خارجی ترکیه در برابر روسیه شده است. بعد از بحران ساقط کردن جنگنده روسی این کسری تجاری حتی تشدید شده و موجی از نگرانی میان تصمیم‌گیران اقتصادی ترکیه به وجود آورده است. تنها حوزه‌ای که

1. Strategic Partnership

ترک‌ها امیدوار به جبران کسری تجاری با روس‌ها هستند، بخش صنعت گردشگری این کشور است؛ ترکیه سالانه میزبان حدود ۴۰ میلیون گردشگر خارجی است و سالانه نزدیک به ۴،۵ میلیارد دلار به اقتصاد ترکیه تزریق می‌کنند. بخش خصوصی که موتور محرکه رشد روابط تجاری دو کشور در دهه ۲۰۰۰ بود، اکنون به دلیل رکود اقتصادی روسیه و موج جدید بحران‌های مالی ترکیه (۲۰۱۸) تمایل کمی به تداوم فعالیت‌های بازرگانی از خود نشان می‌دهد (Kravchenko and Arkhipov, 2018).

در سال‌های گذشته، سرمایه‌گذاران دو کشور نسبت به سیاست‌زدگی روابط تجاری و مالی از سوی پوتین و اردوغان نگرانی فزاینده‌ای پیدا کرده‌اند و سرمایه‌گذاری خود را پرخطر می‌بینند. در حالی که رهبران اقتدارگرای دو کشور اختلاف‌های جاری با دولت‌های اروپایی را فرصتی برای گسترش حجم تجارت خارجی خود می‌بینند، از سال ۲۰۱۸ بازیگران اقتصادی بخش خصوصی ترکیه و روسیه گرایش‌های گسترده‌ای به تجارت با اروپا نشان داده‌اند. برای نمونه، در سال ۲۰۱۸ حدود ۵۱ درصد از صادرات ترکیه به اتحادیه اروپا بوده و تنها حدود ۱۰ درصد با روسیه انجام شده است. در مقابل، تعمیق بحران‌های اقتصادی ترکیه که از نیمه سال ۲۰۱۸ به بازارهای مالی و بخش تولید این کشور آسیب وارده کرده است به همراه مشاخره‌های تجاری و سیاسی ترکیه با ایالات متحد، این کشور را به اقتصادی پرخطر برای سرمایه‌گذاران و تاجران روسی تبدیل کرده است (Goodman, 2018).

روابط اقتصادی دوجانبه میان ترکیه و روسیه شامل سه حوزه اصلی تجارت، سرمایه‌گذاری و گردشگری می‌شود. حجم روابط تجاری از ۴،۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۰ به حدود ۳۷ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۳ رشد قابل توجهی را تجربه کرده است؛ به دلیل رکود اقتصادی دو کشور در سال‌های گذشته و تحریم‌های غرب، این حجم به حدود ۲۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۹ کاهش یافته است، اما همچنان روسیه اولین شریک تجاری ترکیه است. در حوزه سرمایه‌گذاری شرکت‌های ترکی به‌ویژه در بخش ساخت‌وساز نفوذ گسترده‌ای در بازارهای روسیه داشته‌اند؛ شرکت‌های ترک بیش از ۳۹ میلیارد دلار در بخش بازار ساخت‌وساز روسیه سرمایه‌گذاری کرده‌اند. در سال‌های گذشته بخش خصوصی ترکیه حتی نفوذ فزاینده‌ای در بخش تولید و بخش مواد غذایی روسیه داشته‌اند و حدود ۱۰ درصد از محصولات مواد غذایی روسیه از سوی شرکت‌های ترکی تأمین می‌شود. افزایش حضور بازرگانی و تجاری ترکیه در بازارهای روسیه سبب شده است که هفت بانک بزرگ ترکیه شعبه‌های خود را در شهرهای مهم اقتصادی روسیه افتتاح کنند. گردشگری حوزه دیگر روابط اقتصادی میان دو کشور است. از سال ۲۰۱۲ با برداشته شدن ویزا به مدت ۶۰ روز ترکیه به مقصد اصلی گردشگران روسی تبدیل شده است و سالانه حدود ۶ میلیون روس به شهرهای مختلف ترکیه سفر می‌کنند (Foreign Trade and Tourism Statistics, 2019).

در رابطه با نقش متغیرهای اقتصادی در شکل‌دهی به دورنمای مشارکت راهبردی بین ترکیه و روسیه سه نکته اساسی اهمیت دارد: نخست، یک وضعیت وابستگی متقابل نامتقارن در روابط اقتصادی ترکیه و روسیه حاکم است که در آن روسیه دست برتر را دارد. بحران اخیر در ساقط شدن جنگنده روسی (نوامبر ۲۰۱۵) و اعمال تحریم‌های اقتصادی علیه آنکارا از سوی مسکو نشان داد که روسیه در بزنگاه‌ها از وابستگی ترکیه به منابع انرژی خود به‌عنوان اهرم فشار سیاسی برای تغییر رفتار سیاست خارجی ترکیه بهره‌برداری می‌کند. اقتصادهای دو کشور تفاوت ساختاری با یکدیگر دارند. در حالی که منابع طبیعی و به‌ویژه انرژی حجم بالای واردات ترکیه از روسیه را تشکیل می‌دهد، روسیه بیشتر کالاهای صنعتی، ماشینی، منسوجات و مواد غذایی از ترکیه وارد می‌کند. روسیه با صرف هزینه‌های کمی می‌تواند جایگزینی برای کالاهای ترک پیدا کند، اما انرژی روسیه برای اقتصاد در حال رشد ترکیه دست‌کم در میان‌مدت جایگزینی ندارد. چنین وضعیتی، ترکیه را در موضع ضعف قرار می‌دهد. همچنان که روسیه می‌تواند در مواقع بحران سیاسی و اختلاف‌نظر در مسائل راهبردی از این وابستگی به‌عنوان اهرم فشار بهره‌برداری کند. در حوزه سرمایه‌گذاری نیز داستان مشابهی حاکم است؛ در حالی که سرمایه‌گذاری‌های ترکیه در روسیه بسیار متنوع و قابل جایگزینی است، روس‌ها در بخش‌های راهبردی اقتصاد ترکیه به‌ویژه انرژی (گاز طبیعی و هسته‌ای) و نظامی سرمایه‌گذاری کرده‌اند که در موضع به‌مراتب قوی‌تری قرار دارند. به این موارد باید پیامدهای سیاسی ناشی از کسری شدید تراز تجاری ترکیه در روابط اقتصادی با روسیه را نیز اضافه کنیم.

دوم، توسعه همکاری‌های اقتصادی ترکیه و روسیه به‌طور اساسی متأثر از تحول‌های اقتصاد جهانی بوده است. در این میان، بحران‌های مالی جهانی در سال‌های ۲۰۰۸ و ۲۰۰۹ و تحریم‌های تحمیل‌شده به اقتصاد روسیه از سوی ایالات متحد و اتحادیه اروپا بعد از بحران اوکراین (۲۰۱۴) و همچنین تحریم‌های دوره‌ای آمریکا علیه ترکیه (۲۰۱۸) نقش بسزایی داشته است. به این معنا که بخش قابل توجهی از توسعه روابط اقتصادی دو کشور نتیجه مجموعه‌ای از بحران‌های سیاسی با اقتصادهای غربی بوده است و در صورت رخداد هرگونه گشایشی در روابط با غرب، روابط تجاری روسیه و ترکیه متأثر خواهد شد. با وجود این، وضعیت نامتقارن تجارت با روسیه برای ترکیه استقلال عمل به بار نیاورده است، همچنان که رهبران این کشور در مواقع مختلف مانند بحران اوکراین یا کریمه به‌دلیل ترس از پیامدهای به‌کارگرفتن سیاست‌های تقابلی گرایانه به فشارهای بین‌المللی علیه روسیه نپیوستند.

سوم، تفاوت ساختاری در نظام اقتصادی دو کشور مانع شکل‌گیری یک وضعیت وابستگی متقابل پیچیده میان روسیه و ترکیه می‌شود. اقتصاد روسیه همچنان دولت‌محور است و بخش خصوصی اقتصاد روسیه بدون مداخله دولت نقشی در پیش‌برد همکاری‌های تجاری با ترکیه

ندارند. ترکیه اقتصاد بازار آزاد دارد و بخش خصوصی نقش مهمی در توسعه روابط تجارت خارجی دارند (Köstem, 2018 (a): 10-11).

رویکردهای واگرایانه در حوزه انرژی

تجارت انرژی مهم‌ترین منبع پیوندهای راهبردی در روابط اقتصادی ترکیه و روسیه است. روسیه حدود نیمی از نیازهای گاز طبیعی ترکیه را تأمین می‌کند که عامل مهمی در ایجاد تراز نامتوازن تجاری بین دو کشور است. وابستگی شدید ترکیه به منابع گاز طبیعی روسیه همواره نگرانی جدی در تأمین نیازهای انرژی اقتصاد در حال رشد این کشور بوده است. در مقابل، روسیه نیز به دنبال ایجاد مسیرهای جایگزین برای انتقال گاز خود به اروپاست تا وابستگی‌اش به ترکیه کم شود. در سال‌های اخیر تصمیم‌گیران هر دو کشور در مسئله عرضه انرژی، بازارهای صادراتی و همچنین مسیرهای انتقال برای کاهش وابستگی به دیگر کشورها از «راهبرد تنوع‌سازی»^۱ پیروی می‌کنند. بعد از بحران اوکراین (۲۰۱۴)، راهبردهای انرژی دو کشور اولویت‌های متفاوتی را دنبال می‌کند؛ بین سیاست ترکیه برای تبدیل شدن به قطب انرژی منطقه و تمایل‌های روسیه برای تسلط بر مسیرهای انتقال انرژی از خزر و خاورمیانه به اروپا، تجانس راهبردی ندارد. حاکم‌بودن دیدگاه ژئوپلیتیک‌محور در معادله‌های انرژی موجب تغییر توازن قدرت به سود کشورهای تولیدکننده و انتقال‌دهنده همچون روسیه و ترکیه شده است (Shirkhani and Sharifi, 2017: 123).

ترکیه به‌عنوان یک راهروی انرژی از نقش و جایگاه ژئوپلیتیکی بسیار راهبردی برخوردار است که در حدود بیش از ۷۰ درصد از ذخایر گاز طبیعی و نفت جهان را به اروپا و دیگر نقاط دنیا منتقل می‌کند. رهبران ترکیه به‌منظور کنشگری فعال در معادله‌های جهانی انرژی به دنبال بهره‌برداری از موقعیت راهبردی خود برای تبدیل شدن به قطب فرامنطقه‌ای انرژی هستند. در مقابل، راهبرد روسیه برای کنترل حمل‌ونقل انرژی خزر، خاورمیانه و به‌تازگی مدیترانه شرقی، موجب برخورد با سیاست‌های ترکیه‌ای شده است که به دنبال به‌دست‌گرفتن نقش اساسی در راهروی انرژی شرق به غرب است. رهبران روسیه به دلیل مسائلی که با اوکراین و روسیه سفید دارند، هرچند ترکیه را شریک حمل‌ونقل و جایگزینی در دسترس برای خود در نظر گرفته‌اند برای کاهش نقش و موقعیت ژئوپلیتیکی ترکیه به یک راهروی انتقال صرف تلاش می‌کنند. با توجه به سیاست‌های انحصاری مسکو در کنترل مسیرهای انتقال انرژی، تبدیل شدن ترکیه به قطب انرژی منطقه و به دنبال آن

پدیدارشدن رقیب جدید برای روسیه، سناریوی مطلوبی را پیش روی دولت پوتین نمی‌گذارد (Misiagiewicz, 2013: 14-17).

از این رو، به اعتقاد برخی از کارشناسان حوزه انرژی، سیاست‌های بلندمدت روسیه بر بستن مسیرهای جایگزین انتقال انرژی به اروپا از راه ترکیه استوار شده است. بخشی از کنشگری فعال روسیه در معادلات ژئوپلیتیکی شرق مدیترانه به‌ویژه سوریه و لیبی در جهت سیاست‌های بلندمدت انرژی این کشور ارزیابی می‌شود (Zhdannikov, 2018; Meliksetian, 2018). روسیه مخالف جدی طرح‌های خطوط لوله باکو-تفلیس-جیحان و باکو-تفلیس-ارزروم بوده است. روسیه همچنین هرگز نگاه مثبتی به طرح ناباکو نداشته است. در مقابل ناباکو، روسیه طرح جریان جنوبی را به‌عنوان جایگزینی برای ناباکو و همه طرح‌های مورد حمایت اتحادیه اروپا پیشنهاد می‌دهد. طرح جریان جنوبی، گاز روسیه را از دریای سیاه به بلغارستان و سپس به یونان، ایتالیا و با احتمال استرالیا حمل خواهد کرد.

از سوی دیگر، سیاست تنوع‌سازی ترکیه در حوزه انرژی بیشتر متوجه مسیرهای انتقالی مستقل از روسیه به‌ویژه ذخایر دریای خزر و خاورمیانه و همچنین بهره‌برداری از مبادی انرژی‌های تجدیدپذیر است. ترکیه روابط ویژه‌ای با جمهوری آذربایجان در حوزه انرژی دارد؛ خط لوله گاز باکو-تفلیس-ارزروم و خط لوله نفت باکو-تفلیس-جیحان مسیرهای انرژی اصلی میان ترکیه و جمهوری آذربایجان است. علاوه بر جمهوری آذربایجان، ترکیه در راستای این سیاست، نگاهی هم به ذخایر انرژی خاورمیانه دارد. در سال ۲۰۰۶، مصر، سوریه، اردن، لبنان، رومانی و ترکیه موافقت‌نامه‌ای امضا کرده‌اند که در آن گاز کشورهای عربی از دریای مدیترانه و سوریه وارد ترکیه و بعد بازارهای اروپا خواهد شد (Biondani and Sisti, 2017). در سال‌های اخیر رهبران ترکیه همچنین به‌دنبال تعریف طرح‌هایی برای انتقال منابع انرژی ایران، قطر و کردستان عراق به جنوب اروپا بوده‌اند. با وجود بی‌ثباتی‌هایی که در منطقه وجود دارد، عملیاتی‌شدن آن در کوتاه‌مدت بعید به نظر می‌رسد، اما مسیرهای نامبرده بی‌تردید در بلندمدت از جایگزین‌های اصلی ترکیه خواهند شد. در مقابل، پوتین با تکیه بر روابط شخصی خود تلاش پایداری برای همراه‌ساختن اردوغان در عملیاتی‌کردن فازهای مختلف طرح خط لوله جریان ترک^۱ انجام داده است تا از انحصارگری گازپروم در بازارهای جنوب اروپا اطمینان پیدا کند.

علاوه بر گاز طبیعی، روس‌ها در بخش انرژی هسته‌ای ترکیه حضور پررنگی پیدا کرده‌اند. پوتین و اردوغان طرح نیروگاه هسته‌ای آک‌کویو را در آوریل ۲۰۱۸ افتتاح کردند که به ارزش ۲۰ میلیارد دلار شرکت روس‌اتم ساخته است و با چهار راکتور هسته‌ای قرار است حدود ۱۰

1. Turk Stream

درصد از نیازهای برقی ترکیه را تأمین کند (Ashdown, 2018). با وجود پیوندهای راهبردی قابل توجه در روابط انرژی روسیه و ترکیه، روند پیگیری راهبرد تنوع‌سازی در حوزه انرژی از سوی دو کشور دورنمای نقش‌آفرینی متغیر انرژی در شکل‌دهی به مشارکت راهبردی میان آنکارا و مسکو را با تردیدهایی روبه‌رو می‌سازد. همچنان که بخش قابل توجهی از اختلاف‌های راهبردی دو کشور در معادلات قفقاز جنوبی، سوریه، لیبی و به‌طور کلی شرق مدیترانه و شامات متأثر از اولویت‌های متعارض و رقابتی آن‌ها در پیگیری هدف‌های جاه‌طلبانه در حوزه عرضه و انتقال انرژی به بازارهای اروپایی است. در این میان، تلاش دولت‌های اروپایی در کاهش وابستگی به واردات گاز طبیعی از روسیه و یافتن گزینه‌های جایگزین هرچه بیشتر به وزن راهبردی ترکیه در سیاست تنوع‌سازی مبادی ورودی انرژی اروپا افزوده است.

عاملیت ناپایدار رهبری؛ ترجیح‌های رقابتی پوتین و اردوغان

از اوایل هزاره جدید، روابط شخصی پوتین و اردوغان نقش انکارناپذیری در توسعه بی‌سابقه روابط روسیه و ترکیه داشته است. شباهت‌های زیادی در گرایش‌های اقتدارگرایانه و سبک رهبری آن‌ها وجود دارد، اما به‌ضرورت این دو رهبر مقتدر را به شریک‌های طبیعی یکدیگر تبدیل نمی‌کند. در سال‌های اخیر برخی از جریان‌های فکری در حزب عدالت و توسعه تصور می‌کردند که برخلاف اتحادیه اروپا و ایالات متحد، روسیه نگاه هم‌ترازی به ترکیه دارد. در حالی که مسکو از نظر تاریخی بازیگر مسلط در روابط ترکیه و روسیه بوده است و نگاه متفاوتی نسبت به آنکارا ارائه می‌کند؛ برای روس‌ها ترکیه همواره یک همسایه جنوبی در دسرساز و شریکی ناتمام بوده است (Cagaptay, 2020: 141-142). با توجه به تداوم بی‌اعتمادی متقابل، ضرورت‌های نوین بین‌المللی و منطقه‌ای سبب شده است که رهبران دو کشور در مسائل مختلف همکاری را بر رقابت ترجیح دهند. در این میان، بهره‌برداری از ظرفیت‌های یکدیگر برای ابزارسازی در روابطشان با اتحادیه اروپا و آمریکا اهمیت دارد.

پوتین، اردوغان را مرد اول سیاست و حکومت ترکیه می‌داند که نبض جامعه را در دست دارد. او به‌خوبی می‌داند که چگونه پایگاه طرفداران خود را برای رسیدن به هدف‌های مورد نظر بسیج کند. هرچند این تصور بعد از کودتای سال ۲۰۱۶ و تشدید قطب‌بندی در ترکیه و همچنین آسیب‌پذیری دولت اردوغان کمی خدشه‌دار شده است، گرایش‌های ضدغرب‌گرایانه اردوغان و آمادگی او برای به‌چالش کشیدن ارزش‌های سیاسی و ترجیح‌های راهبردی اتحادیه اروپا و آمریکا، او را به شریک جذابی برای پوتین تبدیل کرده است. پوتین به توسعه روابط با ترکیه به‌عنوان فرصتی برای ایجاد اختلال در کارکرد اتحاد فرآتلاتنیککی به‌ویژه ناتو می‌نگرد (Zarakol, 2016). با وجود این، کرملین نسبت به تفکر ایدئولوژیک و اسلام سیاسی اردوغان سوءظن دارد که به‌شکلی سوخت کنشگری ژئوپلیتیکی ترکیه در جهان عرب به‌ویژه سوریه و

لیبی را تأمین می‌کند. این اختلاف‌های ایدئولوژیکی خود را در دوره‌های مختلف از جمله مواضع متناقض دو کشور نسبت به رژیم سیاسی ژنرال فتاح السیسی در مصر، بشار اسد در سوریه و ژنرال خلیفه حفتر در لیبی نشان داده است.

اردوغان، پوتین را رهبری تمامیت‌خواه تصور می‌کند که برای رویارویی با بحران مشروعیت داخلی در روسیه در به‌کارگرفتن رویکردی تقابلی‌گرایانه با غرب می‌کوشد. این خود فرصتی مغتنم برای پیگیری دستورکارهای سیاسی اردوغان در روابط با قدرت‌های غربی برآورد می‌شود تا نسبت به موقعیت تضعیف‌شده ترکیه در اتحاد فرآتلاتیکی بازنگری کنند. در دهه گذشته ترکیه تقریباً در همه اقدام‌های ناتو برای مهار روسیه جانب بی‌طرفی و احتیاط را در پیش گرفته است. اردوغان به‌خوبی می‌داند که پوتین محبوبیت بالایی در ترکیه ندارد، اما در مقایسه با رهبران غربی، ترک‌ها اعتماد بیشتری به پوتین دارند. ۲۰ درصد از افکار عمومی ترکیه به مشارکت پوتین اطمینان دارند در حالی که تنها ۱۱ درصد به ترامپ اعتماد می‌کنند (Wike and Others, 2017). واقعیت این است که یک بدبینی تاریخی و ذهنیت منفی نسبت به روسیه و رهبران آن در جامعه محافظه‌کار ترکیه وجود دارد.

دیدگاه‌های متفاوت و گاهی متعارض به مسئله تروریسم و افراطی‌گرایی مذهبی از دیگر دلایل بی‌اعتمادی دو رهبر اقتدارگرا نسبت به هدف‌های پشت پرده یکدیگر است. روسیه همواره نسبت به بهره‌برداری ترکیه از جریان‌های تکفیری داعش و جبهه النصره در شامات سوءظن دارد. به‌ویژه برخی از نیروهای این جریان‌های بنیادگرا را چچنی‌هایی تشکیل می‌دهند که خود از تهدیدهای امنیت ملی روسیه است. از سوی دیگر، پوتین از پیامدهای داخلی متأثر از اسلام سیاسی اردوغان برداشت تهدید می‌کند. حدود ۱۵ درصد از جمعیت روسیه مسلمان هستند. بیشتر مسلمانان تاتار پیوند عمیق قومی و فرهنگی با مسلمانان ترک دارند. حتی بسیاری از مسلمانان غیرترک روسیه مانند چچن‌ها ارتباطات تاریخی با ترکیه دارند و این کشور میزبان اصلی جامعه مهاجران چچنی است. از نگاه پوتین، موفقیت‌های اسلام سیاسی اردوغان در ترکیه می‌تواند جامعه مسلمانان روسیه را سیاسی و تحریک به کنشگری کند (Taylor, 2018: 52-54). در مقابل، اردوغان همواره نسبت به سیاست‌های کردی کرملین در منطقه بدبین است. برخلاف متحدان غربی، پوتین هنوز حتی پ‌ک‌ک را به‌عنوان گروه تروستی‌شناسایی نکرده است و اولین دفتر نمایندگی کردهای سوریه (پی.وای.دی) به دعوت خود پوتین در مسکو تأسیس شد. تعهدهای عمیق ایدئولوژیک اردوغان به حمایت از نیروهای اخوان‌المسلمین در سراسر منطقه که پوتین آن‌ها را به‌عنوان سازمانی بنیادگرا می‌شناسد، مانعی دیگر در اعتمادسازی متقابل بین پوتین و اردوغان است. پوتین با سبک رهبری اقتدارگرایانه اردوغان مشکلی ندارد، اما به‌شدت نسبت به دستورکارهای مذهبی آن سوءظن دارد. در مقابل،

اینکه پوتین براساس یک ذهنیت عمل‌گرایانه به راحتی می‌تواند با همه رهبران کشورهای منطقه ارتباط برقرار کند برای اردوغان قدری مخاطره‌آمیز و شبهه‌انگیز است. در تصویری کلان، اردوغان قدرتمند مطلوب پوتین نیست. در جریان همه‌پرسی قانون اساسی سال ۲۰۱۷ ترکیه، خبرگزاری دولتی «اسپوتنیک» روسیه بیشترین تبلیغات رسانه‌ای را علیه کمپین اردوغان داشت. پوتین یک ناتوی ضعیف را در محیط راهبردی خود می‌خواهد. در این زمینه، تشدید قطب‌بندی در داخل ترکیه در میان طرفداران و مخالفان اردوغان و تعمیق بحران سیاسی این کشور در خدمت چنین هدفی است. پوتین دنبال جایگزینی اردوغان با یک رهبر لیبرال یا چپ‌گرا هم نیست و حفظ موازنه قدرت در سیاست داخلی ترکیه با تداوم سبک رهبری ضدغرب‌گرایانه اردوغان مطلوب پوتین است. از سوی دیگر، پوتین نمی‌خواهد اشتباه استالین در دورساختن ترکیه از روسیه (۱۹۴۶) را تکرار کند و با بهره‌گیری از ابزارهای مختلف برای نزدیک‌ساختن آنکارا به مسکو و دورکردن آن از بروکسل و واشینگتن می‌کوشد. پوتین همچنین به ضرورت خواستار خروج ترکیه از ناتو نیست تا همچنان از ظرفیت‌های آن برای نفوذ در اتحاد وراآتلاتیکی و ناکارآمدسازی ترتیبات امنیتی ناتو در مهار روسیه سود ببرد (Cagaptay, 2020: 174-176). در چنین شرایطی، ترکیه تبدیل به تسهیلگر تنظیم روابط روسیه با غرب شده است.

روند شخصی‌شدن قدرت و حکومت در روسیه و ترکیه که پوتین و اردوغان را به بازسازی شکوه گذشته امپراتوری‌های خود ترغیب کرده است، زمینه‌های نزدیکی راهبردی دو قدرت نوپدید در نظم در حال تغییر بین‌المللی را هموار کرده است، اما نمی‌تواند به دورنمایی پایدار در روابط روسیه و ترکیه منجر شود. با وجود این، دو رهبر اقتدارگرای شرقی فهم مشترکی از شرایط در حال گذار بین‌المللی و افول هژمونی غرب دارند که ناگزیر آن‌ها را به سوی همکاری راهبردی و مدیریت رقابت‌های ژئوپلیتیکی پیش می‌برد.

محدودیت‌های ناشی از رقابت‌های ژئوپلیتیکی

روسیه و ترکیه دو قدرت تجدیدنظرطلب در معادلات در حال تغییر بین‌المللی و منطقه‌ای هستند. با به‌چالش کشیدن سازوکار ژئوپلیتیکی محیط پیرامونی خود، مسکو و آنکارا برای بیشینه‌سازی نفوذ و نظم‌دهی به ساختار آنارشیک منطقه‌ای براساس برتری‌های راهبردی خود تلاش می‌کنند. در اسناد بالادستی ترکیه، روسیه مهم‌ترین رقیب اوراسیایی ترکیه است (Aktürk, 2015: 73). در سطح راهبردی، ترکیه منافع و اولویت‌های ژئوپلیتیکی متعارضی با روسیه در معادلات دریای سیاه، قفقاز جنوبی، خاورمیانه و شمال آفریقا و شرق مدیترانه دارد. با تحویل سامانه دفاع موشکی اس-۴۰۰ به ترکیه و تهدید به اخراج این کشور از ناتو از سوی متحدان غربی، همه از گشایش عصر جدیدی در تسریع مشارکت راهبردی بین روسیه و ترکیه

سخن گفتند. اما واقعیت ماجرا هنوز فاصله زیادی با پیش‌بینی‌های هیجانی دارد، همچنان که روابط دو کشور در تأثیر سازوکارهای امنیتی و ژئوپلیتیکی ناپایدار در مناطق پیرامونی بسیار شکننده است.

با وجود همکاری‌های دیپلماتیک گسترده برای برون‌رفت از بحران سوریه در قالب چارچوب دیپلماتیک گفت‌وگوهای آستانه (به همراه ایران)، روسیه و ترکیه در جبهه نظامی و سیاسی مقابل همدیگر قرار دارند. روسیه به دنبال پاکسازی مناطق شمال غربی سوریه از نیروهای معارض و تسلط سرزمینی دولت بشار اسد است. در حالی که ترکیه با حمایت همه‌جانبه از گروه‌های معارض و مداخله مستقیم نظامی در تغییر نظام سیاسی بشار اسد و تقویت مواضع نیروهای محلی هم‌پیمان خود در شمال سوریه می‌کوشد. شرایط در سوریه به اندازه‌ای ناپایدار است که احتمال هرگونه مناقشه هرچند محدود و غیرمستقیم میان ترکیه و روسیه وجود دارد. هرچند ترکیه با چراغ سبز روسیه دستاوردهای میدانی قابل توجهی در عقب‌راندن نیروهای کردی پی‌وای‌دی و ی‌پ‌گ در امتداد مرزهای شمال شرقی سوریه به دست آورده است، اما از بازی پوتین با کارت کردهای سوری اطمینان دارد (Golmohammadi and Others, 2017: 88). اردوغان با ناامیدی از حمایت ناتو به‌ویژه ایالات متحد در تقابل با نفوذ سرزمینی و کنشگری سیاسی کردهای سوریه ناگزیر به سوی معامله‌گری با پوتین متمایل شده است. همچنین مجبور است بخشی از شرط‌های سیاسی و میدانی مسکو در عقب‌نشینی از مناطق مورد مناقشه در سوریه را بپذیرد. با توجه به ناپایداری تحول‌های سوریه و این واقعیت که دستاورد دیپلماتیک در گرو دستاورد میدانی است، آینده نظام سیاسی سوریه و موقعیت دولت بشار اسد همچنان منبع بالقوه مناقشه در روابط مسکو و آنکارا ارزیابی می‌شود.

ترجیح‌های متعارض دو کشور در صحنه رقابت‌های سیاسی و میدانی لیبی از دیگر حوزه‌های رقابت ژئوپلیتیکی ترکیه و روسیه است. ترکیه از دولت وفاق ملی فائز السراج در طرابلس حمایت نظامی و سیاسی می‌کند. در حالی که روسیه در شرق لیبی از دولت خودخوانده ژنرال حفتر پشتیبانی می‌کند. با توجه به گستردگی جنگ داخلی در لیبی، معادلات در حال تغییر لیبی فقط محدود به مناقشه قدرت بین دولت وفاق ملی و نیروهای ژنرال حفتر نیست و فراتر از رقابت‌های داخلی، ناظر بر موازنه قدرت و معادلات سیاسی شمال آفریقا و شرق مدیترانه است که ناگزیر توجه بازیگران بین‌المللی و منطقه‌ای مختلفی را با هدف‌های متفاوتی به سوی خود جلب کرده است. در میان موارد مختلف، توافق ترکیه و دولت وفاق لیبی در ترسیم مرزهای آبی میان دو کشور که به ترکیه اجازه می‌دهد با دوردن یونان یک مرزی آبی برای خود در شرق مدیترانه ایجاد کند و بتواند از ذخیره‌های بزرگ نفت و گاز این منطقه سهمی به دست آورد، بیش از پیش حساسیت‌های روسیه را برانگیخته است. در مقابل، مسکو با حمایت از مواضع یونان و قبرس برای نقش‌آفرینی فعال در معادلات انرژی شرق مدیترانه

می‌خواهد در جهت سیاست انحصارگری خود در حوزه صادرات انرژی ماجراجویی‌های ژئواستراتژیک ترکیه در این منطقه را کنترل کند (Haugom, 2019: 220).

فرا تر از خاورمیانه و مدیترانه، مسکو و آنکارا در بسیاری از مسائل ژئوپلیتیکی دریای سیاه، قفقاز و بالکان اختلاف نظر جدی دارند. اقدام روسیه به پیوسته‌سازی کریمه به‌طور اجتناب‌ناپذیری موازنه قدرت در دریای سیاه را علیه ترکیه برهم زده است و موجب وابستگی بیشتر آن به ابتکارهای راهبردی ناتو شده است. هرچند محدودیت در قدرت ساختاری ترکیه مانع از به‌کاربردن گام‌های عملی در تقابل با مداخله‌گرایی روسیه در اوکراین شده است، آنکارا با به‌رسمیت نشناختن پیوسته‌سازی کریمه به خاک روسیه در واگذار کردن مسئولیت موازنه‌گری به دوش متحدان غربی می‌کوشد (Koru, 2017). در جنوب قفقاز مسایل قدری متفاوت است و ترکیه به تدریج می‌خواهد نقشی فعال در مناقشه ناگورنو قره‌باغ و حمایت همه‌جانبه از مواضع سیاسی و میدانی جمهوری آذربایجان به عهده بگیرد که ناگزیر با واکنش‌های روسیه‌ای روبه‌رو می‌شود که برای حفظ موازنه از مواضع دولت ارمنستان حمایت می‌کند. مسکو جنوب قفقاز را حیات خلوت خود می‌داند و براساس سیاست‌های خارج نزدیک این کشور تلاش می‌کند تا از مداخله قدرت‌های دیگر در این منطقه جلوگیری کند. با وجود همکاری نزدیک نیروهای نظامی دو کشور به‌عنوان حافظان آتش‌بس مناطق مورد مناقشه جنگ قره‌باغ در سال ۲۰۲۰، منطقه مستعد آشوب در رقابت میان روسیه و ترکیه است. در بالکان نیز از نظر تاریخی دو کشور در قطب‌بندی‌های مذهبی و قومی منطقه، همواره در جبهه مقابل یکدیگر صف‌آرایی کرده‌اند. همه این پویایی‌های منطقه‌ای نشان می‌دهد که مسکو و آنکارا در بسیاری از مسائل ژئوپلیتیکی محیط همسایگی خود اختلاف نظر دارند. هرچند یک ترکیه اوراسیاگرا نگرانی‌های فزاینده‌ای در بروکسل و واشینگتن ایجاد کرده است، این به معنای هم‌سویی آنکارا با مسکو در تریبالات امنیتی و ژئوپلیتیکی اوراسیا نیست.

در طول دهه اخیر، معادلات در حال تغییر دریای سیاه نیز به محدودیت ژئوپلیتیکی مهمی در شکل‌دهی به روابط راهبردی روسیه و ترکیه تبدیل شده است به‌ویژه با توجه به این واقعیت که ترجیح‌های امنیتی ناتو بخشی از این معادلات است. اولویت اصلی ناتو مهار تهاجم‌های احتمالی روسیه در دریای بالتیک به‌ویژه علیه استونی، لتونی و لیتوانی است، ولی معادلات دریای سیاه نیز به تدریج اهمیت فزاینده‌ای پیدا کرده است. در چنین متنی، رهبران ترکیه دو هدف اصلی در دریای سیاه دنبال می‌کنند: نخست، حفظ سطحی از استقلال عمل در گسترش مانور سیاسی خود به‌منظور مصون‌ماندن از پیامدهای مناقشه بین ناتو و روسیه که نمونه آن را در همراهی نکردن آنکارا با تحریم‌های غرب علیه روسیه به‌دنبال پیوسته‌سازی کریمه می‌بینیم (Erşen, 2017: 92).

دوم، ترکیه به دلیل ابتکارهای یک‌جانبه‌گرایانه در طرح‌های توسعه دریایی خود مخالف حضور دائمی ناتو در دریای سیاه است. با وجود این، ترک‌ها به خوبی آگاه هستند که ظرفیت موازنه‌گری علیه سلطه دریایی و نمایش قدرت روس‌ها در دریای سیاه را ندارند به‌ویژه با توجه به اینکه نیروهای دریایی این کشور بعد از تسویه حساب‌های کودتای ۱۵ ژوئیه تضعیف شده است. برای رهبران نظامی و سیاسی ترکیه روشن است که روسیه در بزنگاه‌ها از هژمونی نظامی خود در دریای سیاه برای رسیدن به دستاوردهای سیاسی به‌ویژه در محیط همسایگی شمالی این کشور بهره‌برداری خواهد کرد. برای مقابله با هدف‌های تهاجمی روسیه، اردوغان هرچند به نظر می‌رسد که واقعیت‌های ژئواستراتژیک دریای سیاه را پذیرفته است، بارها به ناتو هشدار داده است که این منطقه راهبردی در حال تبدیل شدن به یک «دریاچه روسی»^۱ است (Kucera, 2016). علاوه بر اختلاف‌های تاریخی دو کشور بر سر مفاد کنوانسیون مونترو^۲ در عبور و مرور نظامی روس‌ها از تنگه‌های ترکیه، خبر اکتشاف منابع گاز طبیعی از سوی ترک‌ها در سواحل دریای سیاه و نیاز به حضور پررنگ نظامی در این منطقه هرچه بیشتر به مناقشه قدرت میان ترکیه و روسیه منجر خواهد شد.

نتیجه

نزدیکی بی‌سابقه در روابط ترکیه با روسیه در دو دهه گذشته بیانگر تحول‌های مهم در تنوع‌سازی روابط خارجی ترکیه است. اما اینکه شرایط گذار نظام بین‌الملل و پدیدار آمدن نگاه به شرق در سیاست خارجی ترکیه می‌تواند زمینه‌های ایجاد همکاری راهبردی با یک قدرت بزرگ شرقی را فراهم کند که جاه‌طلبی‌های فزاینده بین‌المللی دارد، با محدودیت‌های ساختاری و هنجاری پرشماری روبه‌رو است. در این زمینه چند نکته شایان توجه است: نخست، در صحنه سیاست داخلی ترکیه به نظر می‌رسد باید احتیاط کرد در برداشت از کودتای نافرجام ۱۵ ژوئیه به‌عنوان نقطه عطفی در بازسازی جهت‌گیری‌های کلان سیاست خارجی ترکیه و اینکه رویدادهای مهم پیامدهای تحول‌ساز راهبردی دارند. حمایت دولت روسیه از نظام سیاسی اردوغان و قدرت‌یابی بازیگران اوراسیاگرا در سپهر سیاست داخلی ترکیه این تصور را ایجاد کرده است که نیروهای اتحادساز در روابط مسکو و آنکارا به‌طور فزاینده‌ای در حال تقویت هستند. اما واقعیت این است که اردوغان به ظرفیت‌های اوراسیاگرایان برای شکل‌دهی به یک ائتلاف فراگیر سیاسی به‌منظور تأمین امنیت رژیم سیاسی خود نگاه ابزاری دارد و این گروه نیروهای سیاسی تحول‌ساز در ترکیه نیستند.

1. Russian lake
2. The Montreux Convention

دوم، هرچند حجم بالای روابط تجاری به عنصر مهمی در توسعه روابط ترکیه و روسیه تبدیل شده است، اما وضعیت وابستگی متقابل نامتقارن اقتصادی بین دو کشور به ویژه وابستگی ترکیه به واردات انرژی از روسیه مانعی در ترسیم دورنمای همکاری راهبردی میان آنکارا و مسکو است. تجربه تحریم‌های اقتصادی مسکو علیه ترکیه در جریان ساقط کردن جنگنده روسی نشان داد که مسکو از این وابستگی به عنوان اهرم فشار سیاسی برای تغییر رفتار آنکارا بهره‌برداری می‌کند. ترک‌ها از این بحران درس گرفته‌اند و به خوبی می‌دانند که در چنین وضعیتی ترکیه نمی‌تواند به عنوان شریک هم‌ترازی برای روسیه از استقلال عمل راهبردی در پیگیری هدف‌های سیاست خارجی خود برخوردار باشد.

سوم، مربوط به برداشتی است که رهبران دو کشور از جایگاه خود در شرایط گذار نظام بین‌الملل و از هدف‌های راهبردی یکدیگر دارند. اینکه ترکیه و روسیه قدرت‌هایی با پیشینه فرهنگی، اجتماعی و جهان‌بینی متفاوتی هستند طبیعی است، اما اینکه در شرایط نوپدید بین‌المللی و منطقه‌ای چه فهمی از هدف‌ها و موقعیت یکدیگر دارند، شایان توجه است. هر دو کشور قدرت‌هایی برون‌گرا و بی‌اعتماد به غرب به ویژه آمریکا هستند، اما در تأثیر تحول‌های سیاست داخلی خود در طول تاریخ همواره نسبت به هدف‌های یکدیگر در محیط همسایگی خود بدبین هستند.

سرانجام روسیه و ترکیه با یکدیگر طیف وسیعی از اختلاف‌های ژئوپلیتیکی در دریای سیاه، قفقاز، شرق مدیترانه، خاورمیانه و به ویژه سوریه و لیبی دارند که به آسانی سازش‌پذیر نیست. از سوی دیگر، نقش مهم روابط شخصی رهبران دو کشور در نزدیکی راهبردی روسیه و ترکیه خود عاملی در ناپایداری روابط مصلحتی دو کشور در شرایط کنونی است. در صورت رخداد هرگونه سناریویی در آینده رهبری اردوغان یا پوتین روابط ترکیه و روسیه به شدت متأثر خواهد شد و این نشان از نبود نهادمندی و ساختارمندی همکاری‌های راهبردی دو کشور دارد. در حالی که ترکیه هنوز وابستگی ساختاری و نهادی عمیقی با اتحادیه اروپا و آمریکا در حوزه‌های مختلف اقتصادی، هنجاری، امنیتی و سیاسی دارد. از این رو، به نظر می‌رسد بحث از پدیدارشدن مشارکت راهبردی در روابط بین ترکیه و روسیه دست‌کم در آینده پیش‌بینی‌پذیر قدری دور است. باید تحرک‌های اخیر در نزدیکی راهبردی دو کشور را در قالب واکنش عمل‌گرایانه رهبران آن‌ها به مجموعه‌ای از بحران‌های داخلی، محدودیت‌های ژئوپلیتیک در حال تغییر منطقه‌ای و اقتضاهای جهان در حال پدیدآمدن پساغربی فهمید.

References

- Aghaee, D. and E. Taheri (2017), "Geo-economics Explanation of the Middle East and Central Asian Regional Order in the Global System", *Central Eurasia Studies*, Vol. 10, No. 2, pp. 255-270 [in Persian].

- Aktürk, Şener (2015), "The Fourth Style of Politics: Eurasianism as a Pro-Russian Rethinking of Turkey's Geopolitical Identity," **Turkish Studies**, Vol. 16, No. 1, pp. 54-79.
- Ashdown, Nick (2018), "Turkish Nuclear Plant a Threat to Environment, Experts Say", **Ahval News**, Available at: <https://ahvalnews.com/akkuyu/turkish-nuclear-plant-threat-environment-experts-say>, (Accessed on: 26/4/2018).
- Biondani, Di Paolo and Leo Sisti (2017), "The Pipeline of the Three Regimes", **L'Espresso**, Available at: <https://espresso.repubblica.it/inchieste/2017/04/18/news/the-pipeline-of-the-three-regimes-1.299786>, (Accessed on: 20/4/2017).
- Brzezinski, Zbigniew (2016), "Toward a Global Realignment", **The American Interest**, Vol. 1, No. 6, pp. 1-11.
- Cagaptay, Soner (2020), **Erdogan's Empire; Turkey and the Politics of the Middle East**, I. B. Tauris, Bloomsbury Publishing Plc.
- Cook, Steven (2018), "Neither Friend nor Foe the Future of U.S.-Turkey Relations", **Council on Foreign Relations**, Special Report No. 82, pp. 1-74.
- Erdogan, Recep Tayyip (2018), "Erdogan: How Turkey Sees the Crisis with the U.S.", **New York Times**, Available at: <https://www.nytimes.com/2018/08/10/opinion/turkey-erdogan-trump-crisis-sanctions.html>, (Accessed on: 10/9/2017).
- Erşen, Emre (2017). "Evaluating the Fighter Jet Crisis in Turkish-Russian Relations", **Insight Turkey**, Vol. 19, No. 4, pp. 85-104.
- Erşen, Emre (2019), "The Return of Eurasianism in Turkey Relations with Russia and Beyond", in: **Turkey's Pivot to Eurasia**, Routledge, pp. 31-49.
- Erşen, Emre and Seçkin Köstem (2019), **Turkey's Pivot to Eurasia; Geopolitics and Foreign Policy in a Changing World Order**, Routledge.
- "Foreign Trade and Tourism Statistics" (2019), **Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)**, Statistic Trade Portal, Nov. 10, Available at: https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1_, (Accessed on: 11/3/2020).
- Golmohammadi, V. (2019), "The Clash of Roles in the Middle East; Understanding the Tension in US-Turkey Relations", **Strategic Studies Quarterly**, Vol. 22, No. 85, pp. 107-133 [in Persian].
- Golmohammadi, V., S. Sajjadpour and M. Shafaiee (2017), "Erdoganism and Understanding the Turkish Middle East Policy", **Strategic Studies Quarterly**, Vol. 19, No. 73, pp. 69-92 [in Persian].

- Goodman, Peter S. (2018), "Turkey's Economy is so Hot it May Face a Meltdown", **New York Times**, Available at: <https://www.nytimes.com/2018/07/10/business/turkey-economy-erdogan.html>, (Accessed on: 10/8/2017).
- Haugom, Lars (2019), "Turkish Foreign Policy under Erdogan: a Change in International Orientation?", **Comparative Strategy**, Vol. 38, No. 3, pp. 206-223.
- Hill, Fiona and Ömer Taşpınar (2016), "Turkey and Russia: Axis of the Excluded?", **Survival**, Vol. 48, No. 1, pp. 81-92.
- Ikenberry, G. John (2018), "The End of Liberal International Order?", **International Affairs**, Vol. 94, Issue 1, pp. 7-23.
- Koru, Selim (2017), "Turkey's Black Sea Policy: Navigating between Russia and the West", **Eurasianet**, Available at: <https://eurasianet.org/turkeys-black-sea-policy-navigating-between-russia-and-the-west>, (Accessed on: 20/8/2017).
- Köstem, Seçkin (2018) (a), "Different Paths to Regional Hegemony: National Identity Contestation and Foreign Economic Strategy in Russia and Turkey", **Review of International Political Economy**, Vol. 25, No. 5, pp. 726-52.
- Köstem, Seçkin (2018) (b), "The Political Economy of Turkish-Russian Relations: Dynamics of Asymmetric Interdependence", **Perceptions**, Vol. 28, No. 2, pp. 10-32.
- Kravchenko, Stepan and Ilya Arkhipov (2018), "Turkey Crisis Tests Putin's Powers in Global Game with US", **Bloomberg**, Available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-08-14/turkey-crisis-tests-putin-s-power-to-tilt-global-game-with-u-s>, (Accessed on: 14/5/2018).
- Kucera, J. (2016), "Erdogan, in Plea to NATO, Says Black Sea has Become 'Russian Lake'", **Eurasianet**, Available at: <https://eurasianet.org/erdogan-plea-nato-says-black-sea-has-become-russian-lake>, (Accessed on: 11/4/2018).
- Mearsheimer, John J. (2019), "Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order", **International Security**, Vol. 43, No. 4, pp. 7-50.
- Meliksetian, Vanand (2018), "The Battle for Energy Dominance in the Mediterranean", **Oil Price**, Available at: <https://oilprice.com/Energy/Energy-General/The-Battle-For-Energy-Dominance-In-The-Mediterranean.html>, (Accessed on: 2/4/2018).

- Misiagiewicz, J. (2013), "Turkey as an Energy Hub in the Mediterranean Region", **Spectrum: Journal of Global Studies**, Vol. 44, No. 4, pp. 107-126.
- Öniş, Ziya and Şuhnaz Yılmaz (2016), "Turkey and Russia in a Shifting Global Order: Cooperation, Conflict and Asymmetric Interdependence in a Turbulent Region", **Third World Quarterly**, Vol. 37, No. 1, pp. 71-95.
- Özdal, Habibe, Hasan Selim Özertem, Kerim Has and M. Turgut Demirtepe (2013), **Turkey–Russia Relations in the Post-Cold War Era: Current Dynamics, Future Prospects**, USAK Report No. 13–06, Ankara: International Strategic Research Organization.
- Schweller, Randall (2011), "Emerging Powers in an Age of Disorder", **Global Governance**, Vol. 17, No. 3, pp. 285-297.
- Shirkhani, M. and M. Mohammad Sharifi (2017), "Energy Geopolitics, Russia and Turkey Pipeline Diplomacy", **Central Eurasia Studies**, Vol. 10, No. 1, pp. 117-133 [in Persian].
- Talbot, Valeria (2018), **Turkey: Towards a Eurasian Shift**, The Institute for International Political Studies (ISPI), First Edition.
- Taylor, Brian D. (2018), **The Code of Putinism**, New York: Oxford University Press.
- Wike, Richard, Bruce Stokes, Jacob Poushter and Janell Fetterolf (2017), "Less Confidence in Trump Comparing with Merkel and Other World Leaders", Jun. 26, **Pew Research Center**, Available at: <https://www.pewresearch.org/global/2017/06/26/less-confidence-in-trump-compared-with-merkel-and-other-world-leaders/>, (Accessed on: 2/5/2017).
- Zarakol, Ayşe (2010), **After Defeat: How the East Learned to Live with the West**, Cambridge, Cambridge University Press.
- Zarakol, Ayşe (2016), "Turkey and Russia, Erdoğan and Putin", **PONARS Eurasia Memo**, Available at: <https://www.ponarseurasia.org/>, (Accessed on: 2/3/2016).
- Zhdannikov, Dmitry (2018), "The Great Russian Oil Game in Iraqi Kurdistan", **Reuters**, Apr. 19, Available at: <https://de.reuters.com/article/instant-article/idUSKBN1HQ1R3>, (Accessed on: 19/4/2018).